

УДК 211.5(091)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.135.4.07>О. Музичко, канд. іст. наук, доц.
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ РЕФОРМАЦІЇ В ОДЕСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Висвітлено процес дослідження історії Реформації в Одесі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Головним чином зосереджено увагу на поглядах викладачів Новоросійського університету О.О. Кочубинського, Г.О. Афанасьєва, Р.Ю. Віппера, В.Е. Крусмана, Є.М. Щепкіна, К.О. Кузнєцова та ін. З одного боку, досліджено їхню наукову діяльність, що відобразилася в їхніх статтях і книгах, у яких Реформація розглядалася або в загальному контексті історії Європи середньовіччя та ранньомодерного часу, або спеціально як одне із центральних явищ історії Європи. Наголошено, що особливо цінними були дослідження Р.Ю. Віппера, одного із класиків вивчення кальвінізму, та О.О. Кочубинського, який дослідив реформаційний рух у Чехії. З іншого боку, висвітлено тему Реформації в лекційних курсах викладачів, студентські роботи на тему Реформації. Серед позауніверситетських одеських істориків Реформацію вивчали С. Аваліані та С. Дубнов. Одеські історики досліджували як передумови Реформації, заглиблювалися у далекі від ХVІ ст. часи, так і головний етап Реформації – ХVІ – першу половину ХVІІ ст. Дослідження охоплювали не лише Західну, але й Центральну та Східну Європу. Отже, маючи велику кількість вірних реформатських церков серед населення, Одеса належала і до значних центрів дослідження Реформації.

Ключові слова: Реформація, Одеса, Новоросійський університет, історики, історіографія.

Одним із важливих напрямів дослідження Реформації є вивчення рецепції зазначених процесів, їхнього впливу на культуру в подальші часи. Однією з галузей, де найактивніше відбувалося осмислення Реформації, була історична думка. Метою статті є висвітлення внеску одеських істориків у дослідження реформаційних процесів наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ця класична доба історіографії продовжує і нині потужно впливати на наше сприйняття Реформації як історичного явища.

Одеса другої половини ХІХ – початку ХХ ст. належала до найчисельніших міст, провідних соціально-економічних і культурних центрів Російської імперії. Серед її багатокультурного та поліконфесійного населення помітними були й представники протестантських конфесій, передусім німці. Центрами общин були протестантські церкви. У південноукраїнських губерніях, центром яких була Одеса, існувало багато протестантських колоній. Ці умови стимулювали дослідження однієї з найважливіших подій в історії Європи – Реформації. В історіографії тема розглянута лише в окремих аспектах [16].

Закономірно, що головним центром зазначених досліджень став єдиний на півдні Російської імперії університет – Новоросійський в Одесі. Слід було б очікувати, що першим центром дослідження Реформації мала б стати кафедра загальної (всесвітньої) історії університету, на якій викладали курси з історії Європи відповідного часу. Проте перші дослідження одного з аспектів Реформації з'явилися на кафедрі філософії. Її професор Р. Орбінський наприкінці 1860-х рр. опублікував працю про англійських деїстів, яких можна розглядати як один із виявів поширення протестантського світогляду [18].

Яскравіше тема Реформації була відображена у праці доцента кафедри слов'янської філології Олександра Олександровича Кочубинського (1845–1907). У 1873 р. він захистив дисертацію на ступінь магістра слов'янської філології, присвячену центральноєвропейському вияву Реформації – руху чеських протестантів Общини чеських братів на початку ХVІІ ст. [11]. Ставлення одеського історика до предмета свого дослідження – суто позитивне. Це було суголосно його послідовно слов'янофільським, антизахідним, антикатолицьким переконанням, яким він був відданий усе своє життя. Таким чином, протестанти-слов'яни поставали в нього як носії слов'янських чеснот. Недаремно він протиставляв чеських протестантів-демократів, лютеранам-аристократам. Праця отримала позитивні відгуки з боку чеських та інших колег, наприклад, знаменитого академіка І. Іречка. Надалі О. Кочубинський майже не звертався до цієї теми. Він прочитав публічну лекцію про видатного чеського педагога, носія протестантської

етики Яна-Амоса Каменського та надрукував оригінальний текст-спогади про своє перебування у землях, де колись діяли описані ним чехи-протестанти [12].

Першим із викладачів кафедри загальної історії, хто повноцінніше приділив увагу Реформації, був виховець цієї кафедри та її доцент Георгій Омелянович Афанасьєв (1848–1926). У своїх популярних лекціях з історії Європи, що мали великий успіх у слухачів, він висвітлював діяльність Марії Стюарт, де не міг оминати і тему ідейної боротьби та становище гугенотів у Франції. Г. Афанасьєв прагнув довести на історичному матеріалі моральний ліберальний постулат про кривавість і шкідливість релігійних конфліктів. З іншого боку, він вважав, що саме пройшовши кризу ці складні випробування, Європа виховала в собі толерантність [1, 2].

Після переїзду Г. Афанасьєва до Києва Одеський університет отримав "компенсацію" у вигляді лютеранина, випускника Московського університету, учня В.І. Герье, Роберта Юрійовича Віппера (1859–1954), який працював в Одесі у середині 1894 – середині 1897 рр. До Одеси він приїхав відразу після захисту своєї магістерської дисертації в альма-матер "Церква та держава в Женеві ХVІ ст. за доби кальвінізму", що надало йому статус одного із провідних фахівців з історії Реформації у Російській імперії.

В Одесі Р.Ю. Віппер продовжував дослідження Реформації. У контексті питання про ґенезу реформаційного руху слід розглядати його велику статтю про "Утопію" Томаса Мора, що була перед тим виголошена як популярна, публічна, лекція в Одесі та надрукована в міській газеті. Є.В. Тарле, автор наступної в російській історіографії (1901) великої праці про "Утопію" зауважив, що стаття-лекція Р. Віппера була "блискуча, дає все, що тільки може дати лекція науковця, який володіє в однаково високій мірі знаннями та даром викладу" [20, с. 225]. Р. Віппер зауважував: у творі, що був написаний до Реформації, Т. Мор окреслив принципи існування церкви та релігії на основі принципів терпимості, які сам же згодом і порушив у реальному житті, як були порушені і всі мирні принципи Утопії в подальшу добу релігійних війн [3, с. 18].

Свої погляди на М. Лютера, Ж. Кальвіна та кальвінізм Р. Віппер висловив у своїх статтях одеського періоду, опублікованих в авторитетному та загальнопоширеному виданні енциклопедії Брокгауз та Ефрон [4, 5]. Р. Віпперу належала й невелика стаття про протестантизм, що була доповненням до великої статті М. Карєєва "Реформація". Із двох лідерів Реформації Р. Віппер назвав великим лише М. Лютера. Проте створений ним образ М. Лютера далекий від ідеалізації.

Консервативний, антиреформаторський поворот М. Лютера після Селянської війни у Німеччині історик вважав діями, що сприяли розколу руху. У його діяльності він бачив відчутне відлуння середньовічних догматиків, а в його поглядах та діях убачав відсутність системності. Ще суворішими були оцінки Ж. Кальвіна. Р. Віппер наголошував, що Ж. Кальвін "безумовно, перший у протестантському таборі увів принцип переслідування єретиків та надав йому найбільш різке формулювання. Страта Сервета знаменує собою завершення протестантизму як церкви та розрив його із просвітницькими ідеями доби – і водночас відкриває період кривавих зіткнень за віру". Як і щодо М. Лютера, Р. Віппер наголошував на дистанціюванні Ж. Кальвіна від мас. У статті про кальвінізм Р. Віппер зауважував, що найбільш різко виступаючи проти католицизму, кальвінізм, проте, перейняв середньовічні, суворі, принципи існування та виокремив регіональні особливості історії кальвінізму в Європі.

У розлогій і водночас насиченій самостійними зауваженнями рецензії на праці французьких і німецьких колег, присвячених політичним теоріям у Франції у добу релігійних війн у XVI ст. одеський професор висловив спостереження щодо спільностей та розбіжностей між католицьким та протестантським ученнями в ідеологічних питаннях. Зокрема автор дослідив, як учення про спротив владі, верховенство народних представників, еволюціонувало в реформаторів у теократизм [6, с. 285]. Ґрунтовна обізнаність із періодом XVI ст. надала підстави Р. Віпперу надрукувати серію статей, у яких він створив загальний образ розвитку Європи у століття Реформації [7]. Він пов'язав різні явища (економічні, культурні, соціальні, правові та релігійні), аби на широкому тлі продемонструвати ґенезу Реформації. Безпосередньо Реформації була присвячена частина, опублікована у травневому номері.

В останнє двадцятиріччя історії НУ в його стінах викладали кілька професорів, що зверталися до теми Реформації у своїх наукових працях. Ідеться про вихованця петербурзької школи істориків, лютеранина, професора кафедри загальної історії Володимира Едуардовича Крусмана (1879–1922) та вихованця Московського та західноєвропейських університетів, з досвідом викладання аж у Владивостоці, професора кафедри енциклопедії та історії філософії права юридичного факультету Костянтина Олексійовича Кузнецова (1883–1953). Спільними рисами обох учених були їх західницькі громадські погляди, схильність до теоретичних узагальнень і зацікавлення історією Англії пізньосередньовічного та ранньомодерного часу.

В. Крусман присвятив свою велику роботу дослідженню взаємовпливу італійських та англійських гуманістів [14]. У роботі він також торкнувся питання про зв'язок гуманізму та Реформації. Порівнюючи ставлення інтелектуалів-гуманістів до Реформації, В. Крусман зауважив, що в Німеччині Реформація була народним рухом, що відлякувало від неї багатьох інтелігентів. Натомість в Англії процес був більш державно-аристократичний і тому на боці Реформації були майже усі гуманісти [13, с. 585]. Згодом В. Крусман називав гуманізм і Реформацію двома сестрами, які породжені середньовіччям. Погляд на Реформацію як дітище Ренесансу він вважав неправильним, як і думку про те, що Реформація завершила Ренесанс, адже робота гуманістів тривала і за цієї доби [14, с. 35–36].

У праці, у якій Реформація була згадана в назві, К. Кузнецов мав на меті простежити становлення ідеї новітніх суспільства та державності шляхом, за його виразом, "історико-філософського синтезу". Серед іншого, професор використав працю Р. Віппера про

Ж. Кальвіна. Зокрема, учений показав, як Реформація сприяла підризу ідеї божественної влади королів та праву на повстання проти тиранії. Власне, як і В. Крусман, автор наполягав на зв'язку епох, їхній нерозривності, тягlostі. Просвітництво, на його думку, було завершенням процесу розкріпачення особистості, що започаткувала Реформація [15, с. 62].

Останнім відлунням студій, присвячених Реформації, що були пов'язані із традиціями Новоросійського університету, стала публікація 1924 р. в одеському науковому журналі одного з учнів Є. Щепкіна Костянтина Павловича Добролюбського (1885–1953). Надалі він звертався лише до актуальної в СРСР тематики Французької революції і відомий саме в цій якості, і напевно саме тому зазначена публікація часто залишається поза увагою дослідників. К. Добролюбський присвятив свою статтю дослідженню поглядів англійського священика першої половини XV ст., канцлера Оксфордського університету, Томасу Гаскойну (1403–1458), а саме критиці ним тогочасної англійської церкви [9]. Хоча наведений матеріал вочевидь перегукувався з питанням про витoki Реформації, автор не осмислив його в цій площині, зосередившись на критиці ним церкви як такої, що ясна річ перекидувало місток у майбутню атеїстичну літературу, що замінила собою релігієзнавство в СРСР.

Більш потужно, аніж у наукових дослідженнях, тема Реформації була присутня під час навчального процесу. На кафедрі загальної історії відомий професор Ф.К. Брун на лекціях намагався виховати у студентів критичне ставлення до історичних фактів, уміння їх пояснювати. Зокрема, допитувався про вплив Реформації на історію людства, але студенти йому розповідали лише про факти [19, с. 115].

М. Грот у своїх лекціях наголошував, що протестантизм був важливим чинником трансформації філософії та науки у вільну думку від церковної догматики. Щоправда, професор не піддав цю тезу докладному аналізу [17, с. 161].

У перший рік XX ст. професор Євген Миколайович Щепкін викладав по дві години на тиждень студентам історичного відділення курс "Нова історія: доба Відродження та Реформації". Згодом, звільнений з університету за політичну діяльність, Є. Щепкін читав аналогічні лекції на Одеських вищих жіночих курсах (ОВЖК). Лекції цих курсів, що частково збереглися, дозволяють отримати уявлення про їхній зміст. Є. Щепкін звертав увагу на три основні явища XVII ст.: єзуїтизм, кальвінізм та англійське сектантство. Кальвінізм був обраний як найважливіший напрям протестантизму, адже він перетворився на міжнародну релігію [21, с. 27]. Є. Щепкін заперечував аристократизм Ж. Кальвіна на основі ретельного аналізу еволюції його поглядів.

Уже згаданий В. Крусман читав в університеті та на ОВЖК курси, присвячені історії Реформації та Контрреформації. Найцікавішим є курс, у якому В. Крусман в оригінальний спосіб дуже поглиблював витoki Реформації, називаючи цими подіями події класичного середньовіччя: XII–XIII ст.

Інтереси професорів закономірно вплинули на студентів. Під впливом О. Кочубинського чеський студент історико-філологічного факультету Ярослав Гейдук (1863–1918) написав працю про гуситський рух та його продовжувачів у Чехії.

Найактивніше цю тематику опрацьовували на семінарах у В. Крусмана. Студенти доповідали на теми "Початкова стадія французької Реформації", "Переслідування лютеран у Нідерландах у XVI ст.", "Вплив гуситських ідей на німецьку реформацію", "Гус та гусити". Один із рефератів про Я. Гуса прочитав Павло Клепа-

цький, який згодом став відомим українським одеським, кам'янець-подільським та полтавським істориком. Кілька рефератів було прочитано про контрреформаційний щодо протестантів і реформаційний щодо внутрішнього розвитку католицької церкви рух єзуїтів. У 1914 р. на семінарі у професора славістики Михайла Попруженка (дослідника протопротестантського руху богомилів) Федір Петрунь, відомий згодом одеський історик-україніст, доповів про Петра Хельчицького. Інший студент у 1911 р. в того ж професора доповів про Реформацію у Польщі.

Дослідження Реформації в Одесі відбувалося і поза стінами університету. До цієї теми в навчальних посібниках зверталися випускники університету, гімназійні вчителі Симон Аваліані та Микола Знойко.

Проте головний внесок у науку серед позауніверситетських істориків зробив видатний єврейський історик Семен Маркович Дубнов (1860–1941), який наприкінці XIX – у перших роках XX ст. працював в Одесі. Одну зі своїх праць цього періоду С. Дубнов присвятив євреям у Речі Посполитій за доби Реформації [10]. Власне, авторський задум полягав у тому, аби не так висвітлити просто становище євреїв у цю добу, а виявити вплив євреїв на реформаційні процеси у Центрально-Східній Європі й еволюцію ставлення до євреїв за цієї доби. Єврейський історик докорінно розходився із вище зазначеними поглядами на гуманізм і Реформацію як взаємозумовлені явища. На його думку, це були різні явища, адже гуманізм спирався на традиції античності, а Реформація – на біблійні, на його думку, фактично іудейські. Аналізуючи дані судових процесів над євреями, що були звинувачені у впливі на протестантів, С. Дубнов висловлював думку про реальні підстави зазначених звинувачень. Головним чином він полемізував із поглядами найвідомішого на той час історика Реформації в Речі Посполитій М.М. Любовича. Проте, як і більшість істориків-націєтворців, С. Дубнов не уникнув і суперечностей. Увесь текст його статті начебто свідчив про активну участь євреїв у реформаційних процесах, надавав євреям статус суб'єкта історії. Однак стаття завершувалася словами, які можна трактувати як реверанс убик відомій концепції С. Дубнова та деяких інших істориків, що зображувала євреїв у Речі Посполитій "між молотом та наковадлом", мовляв, жертвами умов та обставин, що опинилися не з власної волі у вирі переламних історичних подій. Наяскравіше ця теорія, як відомо, виявилася у сприйнятті подій Української революції другої половини XVII ст.

Отже, попри те, що Одесу кінця XIX – початку XX ст. часто інтелектуали розглядали як наукову провінцію, одеські історики досліджували у своїх роботах не лише краєзнавчі, локальні, сюжетні, але й питання загальносвітового значення, до яких, безумовно, належало дослідження історії Реформації. Одеські історики вивчали як передумови Реформації, заглиблювалися в далекі від XVI ст. часи, так і головний етап Реформації – XVI – першу половину XVII ст. Дослідження та навчальний процес охоплювали не лише Західну, але й Центральну та Східну Європу. Маючи значну кількість вірних реформатських церков серед населення, Одеса належала й до значних центрів дослідження Реформації. Доробок одеських істориків Реформації не втратив своєї цінності і нині.

Список використаних джерел

1. Афанасьев Г.Е. Гугеноты при Людовике XIV / Г.Е. Афанасьев. – Одесса, 1895. – 20 с.
2. Афанасьев Г.Е. Две публичные лекции о Марии Стюарт / Г.Е. Афанасьев. – Одесса, 1889. – 111 с.
3. Виппер Р. Утопия Томаса Мора / Р. Виппер // Мир Божий. – 1896. – № 3. – С. 1–22.

4. Виппер Р.Ю. Кальвинизм. Кальвин / Р.Ю. Виппер // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб, 1895. – Т. XIV. – С. 100–107.
5. Виппер Р.Ю. Лютер / Р.Ю. Виппер // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб, 1896. – Т. XVIII. – С. 258–263.
6. Виппер Р.Ю. Политические теории во Франции в эпоху религиозных войн / Р.Ю. Виппер // Журнал министерства народного просвещения. Седьмое десятилетие. – СПб., 1896. – Ч. CCCVI. Август. – С. 278–313.
7. Виппер Р.Ю. Общество, государство, культура XVI в. на Западе / Р.Ю. Виппер // Мир Божий. – 1897. – Вып. 2–5, 7.
8. Гейдук Я.Ф. Начало сознательной народной жизни чешского народа и магистр Иоанн Рокицкий, избранный архиепископ гуситов / Я.Ф. Гейдук. – Одесса, 1886. – [2], 41 с.
9. Добролюбовский К.П. Недостатки английской церкви половины XV века в изображении ее представителя / К.П. Добролюбовский // Журнал научно-исследовательских кафедр в Одессе. – Одесса, 1924. – Вып. 7. – С. 28–36.
10. Дубнов С.М. Евреи и реформация в Польше в XVI в. / С.М. Дубнов // Восход. – 1895. – Т. XV. – Кн. 5. – С. 43–64; Кн. 7. – С. 3–18; Кн. 8. – С. 4–14.
11. Кочубинский А.А. Братья-подобой и чешские католики в начале XVII века / А.А. Кочубинский. – Одесса, 1873. – [2], XVI. – 348 с.
12. Кочубинский А.А. В краю былых еретиков / А.А. Кочубинский / А.А. Кочубинский // Исторический вестник. – 1882. – Т. 9. – № 8. – С. 355–379.
13. Крусман В.Э. На заре английского гуманизма: Английские корреспонденты первых итальянских гуманистов в ближайшей своей обстановке / В.Э. Крусман. – Одесса, 1915. – XXXIV, 711 с.
14. Крусман В.Э. Грань между средневековой и новой историей Пути науки: введение в историческое знание: сб. ст. проф. Крусмана, Дурденевского, Булаховского и Казанского / В.Э. Крусман. – Пермь, 1918. – С. 23–38.
15. Кузнецов К.А. Идея современного общества и государства. 1. От Реформации до Реставрации / К. Кузнецов. – Одесса, 1919. – 147 с.
16. Лиман С.І. Реформатори католицької церкви XII–XV ст. в працях медієвістів України (1835–1885 рр.) / С.І. Лиман // Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Сер.: Історія. – 2006. – Вип. 17. – С. 145–151.
17. Напередодні апогею: одеські роки філософа і психолога – професора Миколи Яковича Грота (1883–1886) / В.І. Подшивалкіна, І.В. Голубович, М.О. Подрезова, В.М. Хмарський, О.Є. Музичко; упоряд.: В.В. Самодурова, О.С. Мурашко. – О., 2016. – 454 с.
18. Орбинский Р.В. Английские Деисты XVII и XVIII столетий / Р.В. Орбинский // Записки Императорского Новороссийского университета. – Одесса, 1868. – Т. 3. – Вып. 1. – 142 с.
19. Профессоры братья Бруны (из воспоминаний М.А. Филиппова) // Русская старина. – 1898. – Т. 93. – № 1. – С. 111–120.
20. Тарле Е.В. Сочинения в двенадцати томах / Е.В. Тарле. – М., 1957. – Т. I. – 771 с.
21. Щепкин Е.Н. Курс новой истории (XVII в. Политическая история Англии), составленный слушателями 4-го курса Историко-филологического факультета Одесских высших женских курсов / под ред. проф. Е.Н. Щепкина. – 1907–8 академ. год. – 155 с.

References

1. AFANASIEV, H.E. (1895) *Gugenoty pri Lyudovike XIV*. Odessa.
2. AFANASIEV, H.E. (1889) *Dve publichnyye lekciy o Marii Styuart*. Odessa, 1889.
3. VIPPER, R. (1896) *Utopiya Tomasa Mora. Mir Bozhij*. (3), p. 1–22.
4. VIPPER, R.Yu. (1895) *Kal'vinizm. Kal'vin. Enciklopedicheskij slovar' Brokhauza i Efrona*. t. XIV. SPB., p. 100–107.
5. VIPPER, R.Yu. (1896) *Lyuter. Enciklopedicheskij slovar' Brokhauza i Efrona*. t. XVIII. SPB., p. 258–263.
6. VIPPER, R.Yu. (1896) *Politicheskie teorii vo Francii v epoxu religioznykh vojn. Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshheniya*. 36, p. 278–313.
7. VIPPER, R.Yu. (1897) *Obshhestvo, gosudarstvo, kul'tura XVI v. na Zapade. Mir Bozhij*. 2–5, 7.
8. HEJDUK, Ya.F. (1886) *Nachalo soznatelnoy narodnoy zhizni cheshskogo naroda i magistr Ioann Rokicianskij, izbrannyj arxiepisop gusitov*. Odessa.
9. DOBROLIUBSKII, K.P. (1924) *Nedostatki anglijskoj cerkvi poloviny XV veka v izobrazhenii ee predstaviteleya. Zhurnal nauchno-issledovatel'skix kafedr v Odессе*. 7, p. 28–36.
10. DUBNOV, S.M. (1895) *Evrei i reformaciya v Polshe v XVI v. Vosход*. T. XV. Kn. 5, 43–64; Kn. 7, 3–18; Kn. 8, p. 4–14.
11. KOCHUBINSKII, A.A. (1873) *Brat'ya-podoboi i cheshskie katoliki v nachale XVII veka*. Odessa.
12. KOCHUBINSKII, A.A. (1882) *V krayu bylykh eretikov. Istoricheskij vestnik*. T. 9, 8, p. 355–379.
13. KRUSMAN, V.E. (1915) *Na zare anglijskogo gumanizma: Angl. korrespondenty pervyx ital. humanistov v blizhajshej svoej obstanovke*. Odessa.
14. KRUSMAN, V.E. (1918) *Gran' mezhdru srednevekovoj i novoj istoriyami*. In: Anon. *Puti nauki: vvedenie v istoricheskoe znanie: sbornik statei prof. Krusmana, Durdenevskoho, Bulakhovskoho i Kazanskoho*. Perm: s.n., p. 23–38.

15. KUZNETSOV, K.A. (1919) Ideya sovremennogo obshchestva i gosudarstva. 1. Ot Reformatsii do Restavratsii. Odessa.
16. LIMAN, S.I. (2006) Reformatory katolytskoi tserkvy XII–XV st. v pratsiakh medievistiv Ukrainy (1835–1885 rr.). Naukovii visnik Uzhgorodskoho Natsionalnoho universitetu. Ser.: Istorii. Vyp. 17, p. 145–151.
17. SAMODUROVA, V.V. (et al.) (2016) Naperedodni apoheiu: odeski roky filosofa i psykhologa – profesora Mykoly Yakovicha Grota (1883–1886). Odessa, 2016.
18. ORBINSKIY, R. V. (1868) Anglijskie Deisty XVII i XVIII stoletij. Zapiski Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta. T. 3. Vyp. 1.

19. ANON (1898) Professory brat'ya Bruny (iz vospominaniy M.A. Filippova). *Russkaya starina*. 93, № 1, p.111–120.
20. TARLE, E.V. (1957) Sochineniya v dvenadcati tomakh. T. I. Moskva.
21. SHHEPKIN, E.N. Kurs novoy istorii (XVII v. Politicheskaya istoriya Anglii), sostavleny slushatelnicami 4-go kursa Istoriko-filologicheskogo fakulteta Odesskikh vysshikh zhenskikh kursov pod redakciei professora E.N. Shhepkina. 1907–8 akadem. god.

Надійшла до редколегії 01.11.17

O. Muzychko, Ph.D. in History
Odesa I.I. Mechnikov National University, Odessa, Ukraine

RESEARCH OF HISTORY OF REFORMATION IN ODESA AT THE END OF THE 19th – AT THE BEGINNING OF 20th CENTURIES

The article presents the process of researching the history of the Reformation in Odessa in late XIX – early XX century. Mainly focuses on the views of teachers of the Novorossiysk University O.O. Kotsubinsky, G.O. Afanas'ev, G.Yu. Wipper, V.E. Krusman, E.M. Schepkin, K.O. Kuznetsov et al. On the one hand, their scientific activity, which is reflected in their articles and books in which the.

Reformation is seen in the General context of European history of the middle ages and randomizing time, or specifically as one of the Central phenomena in the history of Europe, is studied. Seen as the researches of R. Y. Wipper, one of the classics of the study of Calvinism, and O.O. Kotsubinsky, who researched the reformation movement in the Czech Republic., were particularly valuable. On the other hand, the topic of the Reformation in the lecture courses of teachers, student works on the theme of the Reformation were referred. Among of Odessa historians out the University there were S. Avaliani and S. Dubnov, who studied the Reformation. Odessa historians have studied how the background of the reformation, were deepened in the distant 16th century and the main stage of the reformation – the 16th – first half 17th century. The study covered not only Western but also Central and Eastern Europe. So, having a large number of faithful reformed churches among the population, Odessa belonged to one of the most important centers of study of the Reformation.

Key words: Reformation, Odessa, Novorossiysk University, historians, historiography.

УДК 94(470+571) "19/20"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.135.4.08>

Т. Орлова, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРИЧИНИ АРХАІЗАЦІЇ ПУТІНСЬКОЇ РОСІЇ

Розвиток сучасної Росії є інволюцією, тобто рухом у зворотний бік прогресу. У соціогуманітарному дискурсі для характеристики цього процесу використовують поняття "архаїзація". Путінська Росія демонструє орієнтованість не тільки керівництва, але й більшості населення, саме на архаїзацію – як варіант пристосування до кризових умов. Причини зумовлюються багатьма факторами минулого і сучасності, в основі яких – російський цивілізаційний код. У ньому закладено традиційність і вороже ставлення до ускладнень модернізації. Урешті-решт архаїзація може стати могилицьким путінської системи.

Ключові слова: Росія, цивілізація, криза, модернізація, архаїзація.

Головне питання, навколо якого обертається вся історія сучасного світу, це – модернізація. Кожна цивілізація, країна, людина дає свою відповідь на її виклики. Якщо більшість людей це роблять несвідомо, не замислюючись, як діяти в тій чи іншій ситуації, то в багатьох країнах над такими питаннями розмірковують інтелектуали, виносячи свої висновки й аргументи на суд громадськості [1]. Після початку 1990-х рр. у Росії над цією проблематикою активно працюють чимало аналітиків. Аналіз усього масиву публікацій щодо модернізації Росії не входить у завдання пропонованої до уваги студії. Проте слід зазначити суттєві зміни в ситуації: нині міцнішають позиції "дресированої історії". Її завдання – легітимація влади за допомогою відповідних засобів. А владі справді об'єктивні оцінки того, що відбувається в країні, зовсім не потрібні. Вона зацікавлена не в модернізації, а в архаїзації, що і має місце в Російській Федерації і дається взнаки на міжнародній арені.

За таких умов деякі автори намагаються змістити акценти, наче прагнучи допомогти владі. Так, А. Буранчин із Башкірії зауважує: "Проблема архаїзації російського суспільства є нині однією із найактуальніших, проте слабо вивчених тем сучасної гуманітарної науки. В умовах глибоких соціальних трансформацій, намагань з боку держави підняти роботу соціально-економічних і політичних інститутів на якісно новий рівень розвитку, запустити повноцінну модернізацію, проблема архаїки, тобто контрмодернізаційного полюсу в соціальній динаміці, поступово виходить на перший план, стає помітним тлом суспільного життя" [2]. Сенс його публікації: у Росії криза, після 2014 р. країна "увій-

шла у новий стан – змінилося зовнішнє і внутрішнє тло, і фактор соціально-економічної нестабільності набув зовсім іншого контексту та змісту", ситуація в Башкортостані погіршується, необхідно щось робити, аби запобігти "атакам на державу" [2].

Серед тих російських науковців, які без кон'юктурних коливань аналізували модернізацію в Росії, її співвідношення з архаїзацією, динаміку й особливості зазначених процесів, на перше місце слід поставити доктора філософських наук О. Ахієзера. Він зробив поняття "архаїзація" одним із головних у своїй масштабній соціокультурній теорії історії Росії. Результатом його тридцятирічної роботи стала тритомна праця "Росія: критика історичного досвіду" [3], у якій виявлено риси "особливого шляху". Його сенс: від модернізації до модернізації з обов'язковим поверненням до архаїзації. Іншими словами, О. Ахієзер розглядав архаїзацію як найважливішу характеристику російського історичного процесу.

У своїй статті "Архаїзація в російському суспільстві як методологічна проблема" вчений пояснював: як особа, так і суспільство можуть відповідати на кризову ситуацію або інноваційною ідеєю, яка відкриває нові творчі можливості, або поверненням до старих ідей, які виправдали себе за часів минулих криз. Загальноісторичний сенс рішень першого типу – у прагненні людей підвищувати ефективність власної діяльності відповідно зростаючій складності проблем, що виникають. Сенс рішень іншого типу в тому, що ускладнення проблем відповідного суб'єкта не породжує адекватного творчого потенціалу. Суб'єкт перебуває у владі історичного досвіду, який склався у простіших умовах, і, відповідно, спирається на